

Miquel Bernades i Claris

Metge i botànic, catedràtic del Real Jardín Botánico, continuà l'obra del seu pare, Miquel Bernades i Mainader.

TEXT: Elena Guardiola
Josep-Eladi Baños

Miquel Bernades i Claris (Puigcerdà, 1750 – Madrid, 1801) estudià medicina a Montpeller. Seguint els passos del seu pare, Miquel Bernades i Mainader, es dedicà també a la botànica i es traslladà a Madrid, on fou segon catedràtic al Real Jardín Botánico de Madrid. Estudià la flora de Castella, el País Valencià i Múrcia.

Feu publicar i completà les obres que el seu pare no havia pogut publicar en vida i les que havia deixat inacabades, així com l'herbari Bernades, que ell amplià i que es conserva a l'Institut Botànic de Barcelona. Va tenir una intensa activitat com a metge, lligada també a la docència i al món acadèmic. Ruiz i Pavón li dedicaren el gènere Clarisia i Abat l'espècie Clarisia volubilis.

Miquel Bernades i Claris (Barnades segons l'ortografia de l'època) va néixer el 1750 a Puigcerdà –com el seu pare Miquel Barnades i Mainader, metge i botànic que fou catedràtic del Real Jardín Botánico de Madrid [1, 2]–. Seguint la seva trajectòria, va ingressar l'any 1768 a l'Escola de Medicina de Montpeller, on es llicencià i doctorà en Medicina el juny i l'agost de 1771, respectivament [3, 4]. Va ser deixeble d'Antoine Gouan, metge, botànic i ictiòleg, introductor del mètode linneà a França, autor del projecte del jardí botànic de Perpinyà i, més tard, professor de botànica a Montpeller [5].

Com el seu pare, també es dedicà a la botànica i es traslladà a viure a Madrid. Estudià la flora de Castella, el País Valencià i Múrcia [6]. Els mesos de maig i juny de 1785 va fer un viatge per la meitat oriental de la península Ibèrica en el qual va fer les seves herboritzacions més destacades. Va sortir de Madrid i anà a Tobarra, Aranjuez, Albacete, Cieza, Múrcia i Cartagena, per dirigir-se després a Guardamar, la costa d'Alacant, la serra de Mariola, Elx, Oriola, Múrcia (de nou) i Jumella [5]. Va recollir 310 plantes. No va publicar obra pròpia, tot i

que a l'*Archivo del Real Jardín Botánico de Madrid* es conserven dues memòries inèdites de 1785 en les quals recull els resultats de les herboritzacions que va fer aquell any [7-9]. Una d'aquestes memòries (*Catálogo de plantas herborizadas en el Reino de Murcia y de Valencia hasta la Sierra de Mariola, de mayo a junio de 1785* [7]) li facilità, anys més tard, l'accés a la plaça de segon catedràtic d'aquest jardí [3, 10]. Ho explicava així Miquel Colmeiro Penido: "*Había hecho un viaje en 1785 por Valencia y Murcia con el objeto de estudiar aquella vegetación, dando cuenta de los resultados en un manuscrito que se conserva en el mismo Jardín; trabajo que se tomó en cuenta para ser colocado su autor en el establecimiento sin previa oposicion, y en él subsistió hasta el año 1801*" [11]. Era l'any 1793 i succeïa Antoni Palau i Verdera, que havia ocupat aquesta plaça [3, 11-13]. Barnades i Claris formà així part de la que s'ha anomenat "segona generació de l'escola catalana a Madrid" [5].

El seu pare va morir l'any 1771, quan ell era encara molt jove, i va deixar escrit, però sense

publicar, un llibre sobre les morts aparents, que Bernades i Claris va recuperar i va fer publicar l'any 1795 [14]: *Instrucción sobre lo arriesgado que es en ciertos casos enterrar á las personas sin constatar su muerte por otras señales mas que las vulgares; y sobre los medios mas convenientes para que vuelvan en sí los anegados, ahogados con lazo, sofocados por humo de carbon, vaho de vino, vapor de pozos, ú otro semejante, pasmados de frio, tocados del rayo, y las criaturas que nacen amortecidas* [15] (Imatge 1).

També continuà l'obra *Specimen Florae Hispanicae*, que havia començat el seu pare i que ell millorà i augmentà considerablement, tot i que, dissortadament, també deixà inacabada [3, 6]. Quan va morir, aquesta obra passà a mans del botànic Mariano de Lagasca, qui també l'amplià i completà amb diversos índexs. El 1829, el llibreter Salvà n'anuncià la venda a Londres (amb el nom *Herbarium pictum hispanicum*), en sis volums, del que Lagasca presentava com *La Flora Española de Barnades*. Després de passar per diverses mans, finalment Marià de la Pau Graells, el 1863, l'adquirí per al *Museo de Ciencias y del Jardín* de Madrid. Aquesta obra es conserva a l'arxiu del *Real Jardín Botánico* [10-12, 16].

D'altra banda, l'herbari format pels Bernades (iniciat pel pare i ampliat pel fill) passà primer a les mans d'un altre il·lustre botànic, José Antonio Pavón, qui va vendre plecs a diferents botànics i també a la *Real Academia de Ciències i Arts* de Barcelona, que es conserven actualment a l'Institut Botànic de Barcelona,

com a herbari Bernades. Està format per 814 plecs, agrupats en 243 carpetes [10, 17].

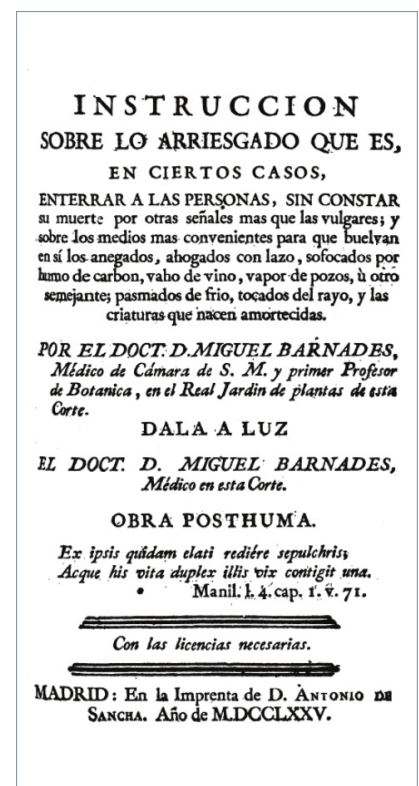
Paral·lelament, Bernades i Claris desenvolupà una intensa activitat com a metge, lligada també a la docència ("*Siguen las Oposiciones á la Catedra del Real Estudio de Medicina practica. Leerá el Sr. D. Antonio Dio[.]so Torrecilla, y le arguirán los Señores D. Miguel Barnades, y D. Santiago Garcia*", explicava el *Diario de Madrid* el novembre de 1796 [18]) i a molt diverses activitats. N'hi ha prou amb fer un cop d'ull al *Catálogo de los Fondos Manuscritos del S. XVIII de la Real Academia Nacional de Medicina* [19] per veure que devia dedicar-se a moltes i molt diverses tasques, ja que són molts, i de temes molt variats, els manuscrits, documents i cartes seves que formen part d'aquest fons: valoracions de dissertacions botàniques i mèdiques; traduccions d'obres mèdiques i científiques fetes per altres autors; referències d'enviaments de publicacions mèdiques; dictàmens; informes de censura; i documents informant sobre plagues, sobre places vacants o sobre nous nomenaments; a més d'abundant correspondència relacionada amb activitats acadèmiques [5, 9].

El 1801, Miquel Bernades i Claris –juntament amb Casimiro Gómez Ortega, director del *Jardín*, que havia estat deixeble de Miquel Bernades i Mainader– fou cessat del seu càrrec de catedràtic al *Real Jardín Botánico*. Els va succeir Antoni Josep Cavanilles –que estava enemistat amb Gómez Ortega i amb qui s'enfrontà en grans discussions–, que fou nomenat catedràtic i també

director del *Real Jardín Botánico* de Madrid [5]. En una carta dirigida a José Celestino Mutis –que s'havia instal·lat ja en aquella època a Amèrica–, datada el 18 d'agost de 1801, Cavanilles ho explicava així: "*Tal vez sabrá Vm. ya la novedad y regeneracion hecha en este Establecimiento botanico. El Rey ha retirado de él á Ortega y á Barnades con el Sub-Director de La Torre, y ha tenido á bien nombrarme á mi por Gefe y Subdelegado del Ministro de Estado, confiandome al mismo tiempo la enseñanza publica de esta ciencia. No hay duda que la comision es harto difícil y trabajosa; pero he querido sacrificarme en beneficio de la nacion*") [20].

Aquell mateix any 1801, Miquel Bernades i Claris va morir a Madrid.

Imatge 1. Portada de l'obra de Miquel Bernades i Mainader, que fou publicada pòstumament pel seu fill Miquel Bernades i Claris l'any 1775 [15].

El gènere *Clarisia*

Els botànics Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón van descriure per primera vegada un gran nombre d'espècies i de gèneres nous de plantes, que batejaren, en moltes ocasions, amb noms que honoraven distingits metges, botànics, altres científics o personalitats [5]. És així que batejaren en honor de Miquel Bernades i Claris el gènere *Clarisia* (*Clarisia* Ruiz & Pav.), que pertany a la família de les *Moraceae* [21] (val la pena recordar que el botànic José Celestino Mutis havia batejat un gènere nou amb el nom *Barnadesia* en honor del seu pare, Miquel Bernades i Mainader, tal com explicàvem en un article anterior d'aquesta mateixa sèrie d'història [2]).

Com en el cas d'altres metges que van homenatjar donant el seu nom a un gènere de plantes, Ruiz i Pavón en deixaren constància el 1794 en la seva obra *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* [21]. En aquesta obra van descriure el gènere *Clarisia* i deixaren ben clar el perquè d'aquesta denominació: "Género dedicado al Dr. D. Miguel Barnades y Cláris, que ordena, aumenta, ilustra y previene para la prensa la Historia que escribió su ilustre Padre, de las Plantas españolas nuevas y raras, acompañada de unas 120 Láminas" (Imatge 2). Il·lustraren aquest gènere amb un dibuix detallat de les principals característiques (Imatge 3).

Actualment, el gènere *Clarisia* té tres espècies acceptades: *Clarisia biflora*, *Clarisia ilicifolia* i *Clarisia racemosa* [22] (Imatge 4).

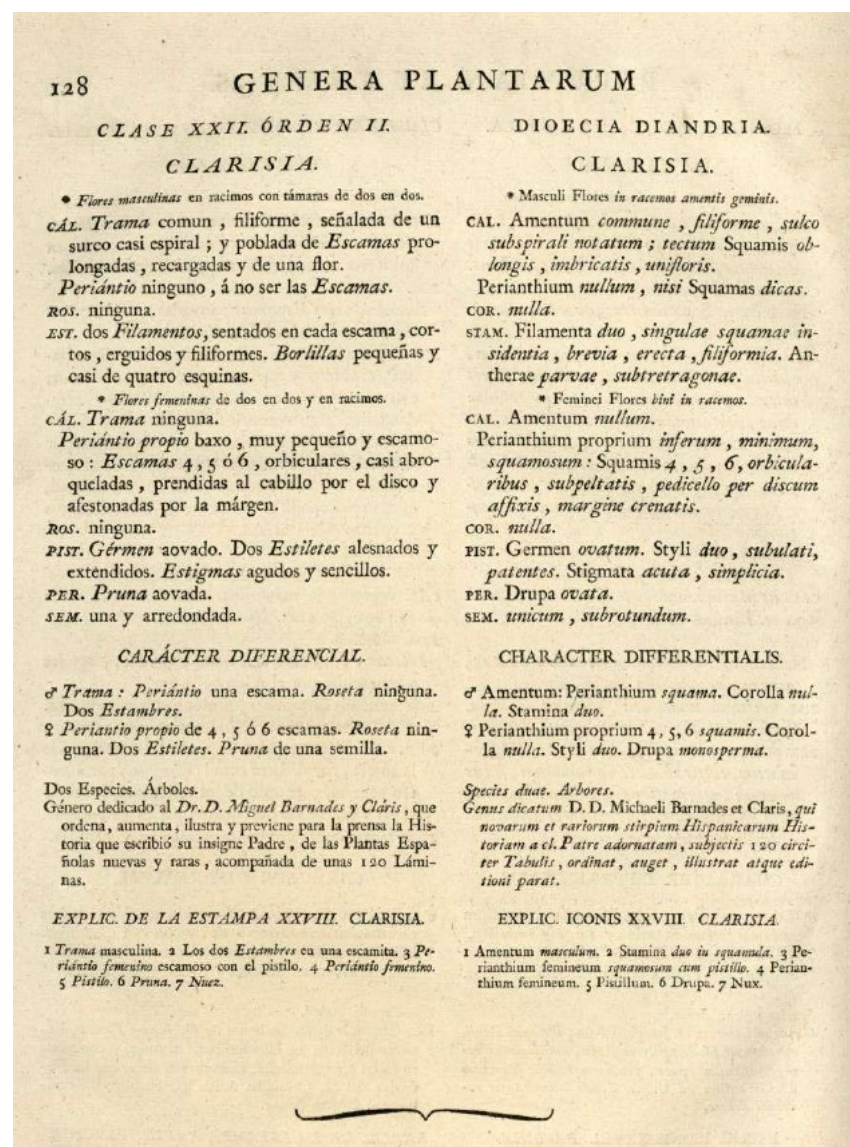
Clarisia volubilis

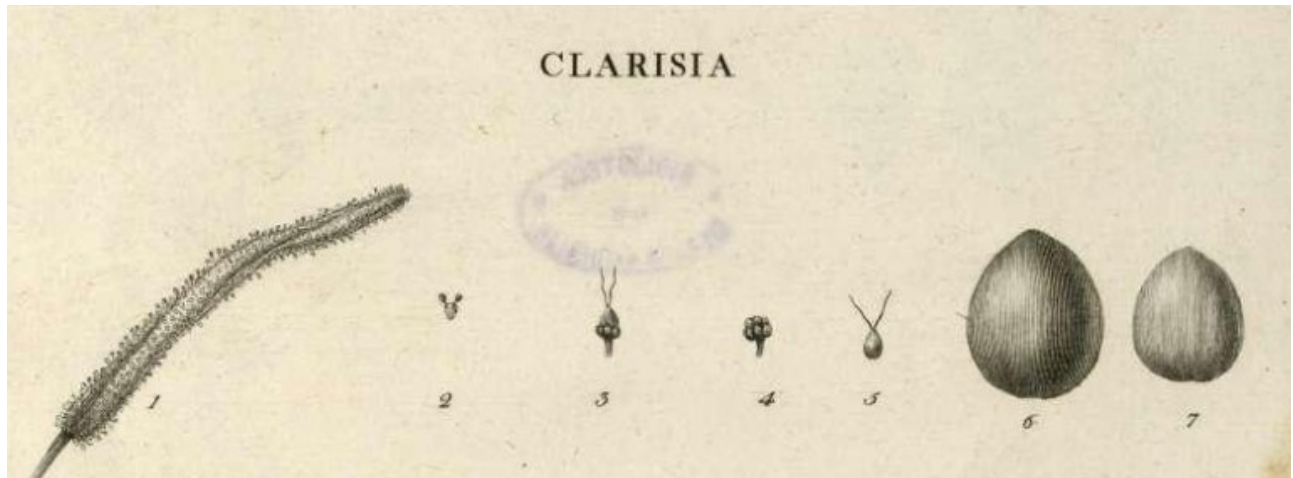
L'any 1792, dos anys abans que es publicàs *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* [21], un botànic català, Pere Abat ("correspondiente del Real Jardín Botánico de Madrid, y socio Botánico") havia dedicat ja una planta a Miquel Bernades i Claris, *Clarisia volubilis* [23].

Pere Abat i Mestre, apotecari i botànic nascut a Igualada el 1748, fou catedràtic i director del jardí botànic de la *Regia Sociedad de Medicina y demás*

ciencias de Sevilla (actualment, *Real Academia de Medicina y Cirugía de Sevilla*) des de 1786 fins a la seva mort el 1800. Abat va ser un dels primers botànics que seguí i defensà a Espanya el sistema linneà. Va arribar a Sevilla el 1786, per a prendre possessió de la plaça de *Socio Botánico de la Regia Sociedad de Medicina*, fent-se càrrec immediatament de la direcció del jardí i, com a catedràtic, del curs de botànica. Amb Abat, el jardí de Sevilla assolí l'alt nivell d'al-

Imatge 2. Pàgina 128 de l'obra d'Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* (1794), on es descriu per primera vegada el gènere *Clarisia*, dedicat a Miquel Bernades i Claris [21].

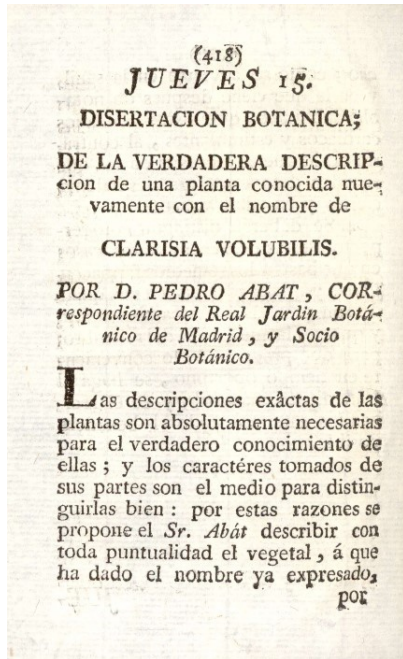
Imatge 3. Il·lustracions del gènere *Clarisia* incloses a *Florae peruvianae, et chilensis prodromus* (1794) [21]. La descripció dels dibuixos es troba al final de la pàgina 128 d'aquesta obra (vegeu imatge 2): 1. Trama masculina. 2. Los dos Estambres en una escamita. 3. Periantio femenino escamoso con el pistilo. 4. Periantio femenino. 5. Pistilo. 6. Pruna. 7. Nuez.

tres institucions botàniques de l'època: instaurà el sistema de classificació de Linné, incrementà notablement l'herbari, publicà nombrosos treballs i mantingué una fluida comunicació científica amb intercanvi de correspondència i amb actes públics de difusió i ensenyament de la botànica [5, 24, 25].

La descripció primera de *Clarisia volubilis* la trobem a les *Memorias Academicas de la Real Sociedad de Medicina y demás ciencias de Sevilla* de 1792 [23], on s'inclou un capítol amb el títol: “Disertacion botanica; de la verdadera descripcion de una planta conocida nueva-mente con el nombre de *Clarisia volubilis*”. El relator de la dissertació comença explicant: “Las descripciones exactas de las plantas son absolutamente necesarias para el verdadero conocimiento de ellas; y los caracteres tomados de sus partes son el medio para distinguirlas bien: por estas razones se propone el Sr. Abát describir con toda puntualidad el vegetal, á que ha dado el nombre ya expresado, por los motivos que

Imatge 4. *Clarisia racemosa* Ruiz & Pav. Font: Observació feta al Brasil per Geovane Siqueira.

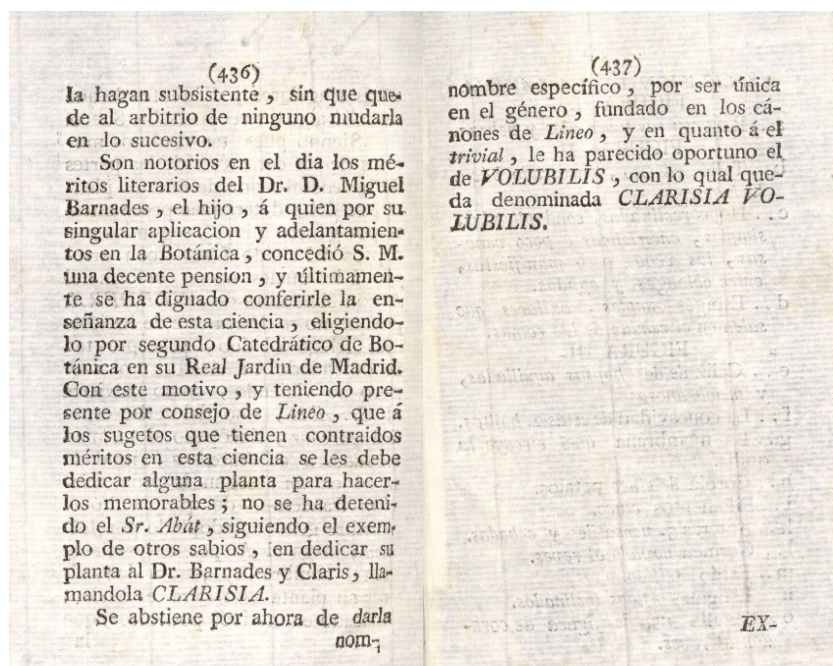
Imatge 5. Primera pàgina de *Disertacion botanica; de la verdadera descripcion de una planta conocida nuevamente con el nombre de Clarisia volubilis*, on es relata la dissertació de Pere Abat (1792) [23].

despues se dirán" (Imatge 5). Segueix amb una explicació històrica, feta per Abat en la seva presentació, sobre mencions prèvies a plantes que podien correspondre a aquesta mateixa planta, però afegeix arguments per a demostrar que la que ell presenta és diferent. Segueix el relator: "*Despues de haver expuesto el Sr. Abât quanto ha podido indagar relativamente a la planta que presentó viva, hace de ella una descripcion exacta, y la coloca en la clase, orden, genero y especie que le corresponde según el sistema sexual de Lineo*". Aquesta descripció, molt àmplia, la divideix en diversos apartats (*caracteres genericos, descripcion, observacion, propiedades i virtudes*) i, per acabar, escriu un apartat de conclusions en el que, després de discutir la seva troballa en comparació amb dades de Linné i de Jussieu, conclou que "*Siendo*

pues tan distintos muchos de los caractéres de las partes de la fructificacion de nuestra planta, se debe determinar precisamente por genero nuevo, según los preceptos del citado Lineo". A partir d'aquí, analitza els possibles noms d'aquest nou gènere; per fer-ho, es basa en diferents consideracions lingüístiques i en noms donats per altres autors, que no el convencen. Acaba, per aquests motius, prenent les següents decisions (diu el relator): "*juzga el A. por despreciable el tal nombre, y pasa á denominar su planta con otra expresion, fundado en motivos poderosos, que la hagan subsistente, sin que quede al arbitrio de ninguno mudarla en lo sucesivo*". Li donarà el nom de *Clarisia*, diu, perquè (Imatge 6): "*Son notorios en el dia los méritos literarios del Dr. D. Miguel Barnades, el hijo, á quien por su singular aplicacion y adelantamientos en la Botánica, con-*

cedió S. M. una decente pension, y últimamente se ha dignado conferirle la enseñanza de esta ciencia, eligiendolo por segundo Catedrático de Botánica en su Real Jardin de Madrid". El relator segueix: "*Con este motivo, y teniendo presente por consejo de Lineo, que á los sugetos que tienen contraidos méritos en esta ciencia se les debe dedicar alguna planta para hacerlos memorables; no se ha detenido el Sr. Abât, siguiendo el exemplo de otros sabios, en dedicar su planta al Dr. Barnades y Claris, llamandola CLARISIA*". Acaba dient: "*Se abstiene por ahora de darla nombre específico, por ser única en el genero, fundado en los cánones de Lineo, y en quanto á el trivial, le ha parecido oportuno el de VOLUBILIS, con lo qual queda denominada CLARISIA VOLUBILIS*" [5, 23]. Per il·lustrar-ho, inclou una magnífica làmina amb tres figures (amb l'especificació

Imatge 6. Pàgines de *Disertacion botanica; de la verdadera descripcion de una planta conocida nuevamente con el nombre de Clarisia volubilis*, on s'explica perquè Pere Abat dona aquest nom a la planta que ha descrit per primera vegada en reconeixement a Miquel Bernades i Claris [23].

Imatge 7. II-lustració de la *Clarisia volubilis* inclosa a *Disertacion botanica*, junt amb les explicacions dels dibuixos [23]).

"En Sevilla, J. B. Amat, lo Grabó"), amb tots els detalls i amb un text explicatiu que les complementa (Imatge 7).

Clarisia volubilis Abat es coneix també com *Anredera vesicaria* (Lam.) C.F.Gaertn. (nom del tàxon acceptat) [26].

La *WFO Plant List* inclou aquests altres sinònims: *Atriplex spicata* Stokes, *Beriera baselloides* Steud., *Anredera cumingii*

Hassk., *Anredera leptostachys* (Moq.) Steenis, *Anredera scandens* Sm., *Anredera spicata* J.F.Gmel., *Anredera vesiculosa* Popir., *Basella vesicaria* Lam, *Boussingaultia leptostachya* Moq. i *Boussingaultia gracilis* f. típica Hauman [26].

Es pot consultar una àmplia informació sobre les espècies *Clarisia* a *The International Plant Names Index* [27].

Elena Guardiola: Il·licenciada (UB) i doctora (UAB) en medicina i cirurgia, és acadèmica corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

Josep-Eladi Baños: Il·licenciat (UAB) i doctor (UAB) en medicina i cirurgia, és catedràtic de farmacologia i rector de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Guardiola, E., Baños, J. E. 2014. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Miquel Bernades i Mainader. El gènere *Barnadesia* i altres epònims. *Annals de Medicina*, 97, 33-38, a https://annals.academia.cat/view_document.php?tpd=2&i=8102.
- [2] Guardiola, E., Baños, J. E. 2022. Miquel Bernades i Mainader. Metge i botànic català, catedràtic del Real Jardín Botánico de Madrid i un dels introductors del mètode de Linné a Espanya. *Milfulles*, 7, 39-45, a <https://floracatalana.cat/drupal843/milfulles/numeros/num7>.
- [3] Calbet i Camarasa, J. M., Corbella i Corbella, J. 1981. *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*. Primer Volum. Fundació Salvador Vives Casajuana. Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona, Barcelona: 79.
- [4] Ibáñez, N. 2006. *Estudis sobre cinc herbaris històrics de l'Institut Botànic de Barcelona*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- [5] Guardiola, E., Baños, J. E. 2014. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Miquel Bernades i Claris. El gènere *Clarisia* i la *Clarisia volubilis*. *Annals de Medicina*, 97, 134-138.
- [6] Miquel Bernades i Claris. *Enciclopèdia.cat*. Consultat el 13 de setembre de 2025, a <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/miquel-bernades-i-claris>.
- [7] Barnades, M. 1785. *Catálogo de plantas herborizadas en el Reino de Murcia y de Valencia hasta la Sierra de Mariola, de mayo a junio de 1785, por M. Barnades*. Archivo del Real Jardín Botánico de Madrid, Madrid: RJB01/0004/0002/0003.
- [8] Barnades, M. 1785?. *Lista de plantas dejadas [en el Real Jardín Botánico] por Miguel Barnades provenientes de su herborización*. Archivo del Real Jardín Botánico de Madrid, Madrid: RJB01/0004/0002/0006.
- [9] Guardiola, E., Baños, J. E. 2025. Miquel Bernades i Claris. *Galeria de Metges Catalans*. Consultat el 14 de setembre de 2025, a <https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=EMEG>.
- [10] Ibáñez, N., Soriano, I., Montserrat, J. M. 2009. L'herbari Bernades a l'Institut Botànic de Barcelona (BC). *Collectanea Botanica (Barcelona)*, 28, 31-63, a <https://collectaneabotanica.revistas.csic.es/index.php/collectaneabotanica/article/view/29>.
- [11] Colmeiro, M. 1858. *La botánica y los botánicos de la Península Hispano-Lusitana*. Estudios bibliográficos y biográficos. Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, Madrid: 173.
- [12] Colmeiro, M. 1875. *Bosquejo histórico y estadístico del Jardín Botánico de Madrid*. Imprenta de T. Fortanet, Madrid.
- [13] Guardiola, E., Baños, J. E. 2013. Eponímia mèdica catalana. Els epònims d'Antoni Palau: el gènere *Palaua* i l'*Aloysia citrodora* Palau. *Annals de Medicina*, 96, 124-129, a https://annals.academia.cat/view_document.php?tpd=2&i=8210.
- [14] Hernández Morejón, A. 1852. *Historia bibliográfica de la medicina española, obra póstuma*. Tomo VII. Imprenta de la calle de San Vicente, á cargo de José Rodríguez, Madrid: 303-305.
- [15] Barnades, A. 1775. *Instruccion sobre lo arriesgado que es, en ciertos casos, enterrar a las personas, sin constar su muerte por otras señales mas que las vulgares; y sobre los medios mas convenientes para que buelvan en sí los anegados, ahogados con lazo, sofocados por humo de carbon, vaho de vino, vapor de pozos, ù otro semejante; pasmados de frio, tocados del rayo, y las criaturas que nacen amortecidas*. Imprenta de D. Antonio de Sancha, Madrid.
- [16] Nomdedeu Rull, A. 2012. *Los Principios de botánica (1767) de Miguel Barnades i Mainader y la creación de léxico botánico en español*. *Quaderns de Filologia. Estudis Lingüístics*, 17, 225-242.
- [17] *Herbari Bernades*. Institut Botànic de Barcelona. Consultat el 13 de setembre de 2025, a <https://www.ibb.csic.es/calcol%2b7lecciones/herbari/colecciones-herbari/historiques/bernades/?lang=ca> i https://www.gbif.org/occurrence/search?collection_code=BC-Bernades.
- [18] Noticias particulares de Madrid. 1796. *Diario de Madrid*. 18 de novembre de 1796, 333, 1361.
- [19] *Catálogo de los Fondos Manuscritos del S. XVIII de la Real Academia Nacional de Medicina*. 1996. Real Academia Nacional de Medicina, Madrid.
- [20] Gredilla, A. F. 1911. *Biografía de José Celestino Mutis con la relación de su viaje y estudios practicados en el Nuevo Reino de Granada*. Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Establecimiento tipográfico de Fortanet, Madrid.
- [21] Ruiz, H., Pavón, J. 1794. *Florae peruvianae, et chilensis prodromus, sive novorum generum plantarum peruvianarum, et chilensium descriptiones, et icones*. Descripciónes y láminas de los nuevos géneros de plantas de la flora del Perú y Chile por don Hipólito Ruiz y Don Joseph Pavón, botánicos de la expedición del Perú, y de la Real Academia Médica de Madrid. Imprenta de Sancha, Madrid: 128.
- [22] *Clarisia*. *The Plant List*. Consultat el 13 de setembre de 2025, a <http://www.theplantlist.org/tpl/search?q=Clarisia>.
- [23] Abat, P. 1792. *Disertacion botanica; de la verdadera descripcion de una planta conocida nuevamente con el nombre de Clarisia volubilis*. Por D. Pedro Abat, correspondiente del Real Jardin Botánico de Madrid, y Socio Botánico. A: Real Sociedad de Medicina y demás Ciencias de Sevilla, *Memorias academicas de la Real Sociedad de Medicina, y demas ciencias de Sevilla. Extracto de las obras presentadas en ella en el año de 1792. Formado por el Dr. D. Ambrosio Maria Ximenez de Lorite y Anguita*. Tomo décimo. Felix de la Puerta, Sevilla: 418-438.

- [24] Pere Abat i Mestre. *Enciclopèdia.cat*. Consultat el 13 de setembre de 2025, a <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/pere-abat-i-mestre>.
- [25] Moreno Toral, E. 2014. Pedro Abat y Mestre. A: Herrera Carranza, J. (coord.). *De la relevancia farmacéutica sevillana*. Real e Ilustre Colegio Oficial de Farmacéuticos de la Provincia de Sevilla, Sevilla: 23-29.
- [26] WFO. 2025. *Anredera vesicaria* (Lam.) C.F.Gaertn. *WFO Plant List*. Consultat el 14 de setembre de 2025, a <http://www.worldfloraonline.org/taxon/wfo-0000823015>.
- [27] Clarisia. *The International Plant Names Index*. Consultat el 13 de setembre de 2025, a <https://www.ipni.org/?q=Clarisia>.